

APROXIMACIÓ A LA TOPONÍMIA URBANA DE MEQUINENSA

Hèctor MORET

La primera motivació que ens ha dut a redactar aquesta comunicació ha estat el fet que a Mequinensa, municipi del Baix Cinca, hi tenim les nostres arrels familiars i personals. La motivació principal, però, ha estat la de deixar testimoni d'un conjunt de topònims que tenien per referència uns *topós* que, a hores d'ara, han desaparegut. Una altra raó que ens ha empenyat a redactar-la —i no la menys important— ha estat la de fer un petit homenatge a les passades generacions de mequinensans i mequinensanes que van nèixer, conviure i morir en els carrers i places d'aquesta vila sense sospitar que un dia les pedres i les parets que limitaven uns espais que tan bé coneixien acabarien al fons de l'Ebre o a la rebotiga d'un antiquari.

L'antiga vila de Mequinensa (3.000 h. l'any 1970), amb el perfil urbà característic de les poblacions de l'últim tram de l'Ebre —estès a la vora esquerra d'aquest riu i a la dreta del de Segre, en la confluència d'aquests dos rius—, fou enderrocada, a partir de 1971, gairebé del tot per estar afectada per la coa de l'embassament, Ebre avall, de Ribarroja.

L'actual nucli urbà (2.700 h. l'any 1989), estès a la vora dreta del Segre, un quilòmetre amunt de l'antic, acull els habitants de Mequinensa en tres sectors ben diferenciats: el Cementeri Vell o barri Morcillo, el Poblat o Poblado i el nou poble de Mequinensa, que és el sector on resideixen la majoria de mequinensans i on es localitzen gairebé tots els serveis del municipi (Casa de la Vila, escoles, església, instal·lacions esportives, piscines municipals, Llar dels jubilats, biblioteca, caserna de la Guàrdia Civil, la majoria de comerços, etc.).

Malgrat l'existència d'aquests tres sectors ben diferenciats l'actual vila de Mequinensa és un continuum urbanístic.

El Cementeri Vell és un nucli de construccions de planta única, bastides, en general, amb materials de baixa qualitat pels obrers originaris de totes les terres de

l'Estat espanyol que acudiren a Mequinensa per treballar, Ebre amunt, en la construcció de l'embassament que du el nom de la vila. És un petit nucli de carrers estrets que rep el nom oficial de Barrio Morcillo perquè fou construït i "inaugurat" durant el mandat de l'arquebisbe de Saragossa, entre els anys 1955 i 1964, Casimiro Morcillo. El sòl d'aquesta barriada havia estat ocupat per l'antic cementeri de Mequinensa —abandonat a partir de la dècada dels anys vuitanta del segle passat— i per això és conegut entre els mequinensans que no hi resideixen amb el nom de Cementeri Vell. Els que hi resideixen, per evitar un nom de ressonàncies macabres, s'estimen més anomenar-lo Barrio/Barri Morcillo, que és nom, digem-ne, oficial.

En canvi el Poblat fou construït per l'empresa ENHER, propietària i constructora de la central hidràulica de Mequinensa, per tal d'acollir el seu personal directiu. És un conjunt d'habitatges, en general d'una o dues plantes, espaiosos, bastits amb materials de qualitat mitjana, amb garatge i envoltats de jardins, amb carrers amples i ajardinats a l'estil d'una urbanització dels anys seixanta. Els habitatges d'aquest nucli, com els del Cementeri Vell, un cop finalitzades les obres de construcció de l'embassament, han estat ocupats, en bona part, per mequinensans procedents de l'antiga vila.

El tercer sector d'habitatges, com ja s'ha dit, és el més important. S'estén al llarg de més d'un quilòmetre a la dreta del Segre i acull la gran majoria de mequinensans que van haver d'abandonar l'antiga vila i no emigraren, més o menys lluny, de la seua vila. Els habitatges de la nova vila són de construcció prou heterogènia —malgrat l'aparença d'uniformitat que dona el maó del cara vista— amb una, dues o tres plantes. Els carrers i places de la nova vila de Mequinensa són amples, plans i ajardinats, en clar contrast amb l'antic nucli urbà: atapeït i de carrers estrets i costeruts, propis d'una vila d'origen àrab.

Des del punt de vista de la toponímia tots tres sectors de la nova Mequinensa comparteixen una mateixa característica: que no en tenen. És a dir que els carrers i places no tenen nom o, si es vol, tenen, ara com ara, noms "neutres". El sistema oficial emprat per nominar els carrers i places de la nova vila de Mequinensa és l'alfabètic combinat amb el numèric. Així hi trobarem el carrer A, B, C, D..., la plaça U i el carrer A-2, B-2, etc.

De moment encara no hi ha topònims assentats en la nova vila. Per orientar-se els habitants del nou nucli de Mequinensa emprarem referències personals (lo carrer de ma padrina, de mon germà, de la tia (I)sabeleta), o ho referencien a través d'edificis singulars (lo carrer de l'estanc, de davant de Missa, de radere de Ca la Vila, del Banc X), tret d'algun cas molt escadusser (plaça U= plaça del cine, plaça l'Arena i la Carretera). Però fins i tot aquests topònims encara no podem dir que estiguen assentats.

En canvi l'antiga vila de Mequinensa, com qualsevol altre nucli urbà amb tradició, sí que en tenia de noms propis aplicats a carrers, carrerons, places, construccions singulars, etc. És sobre aquests topònims urbans que girarà la nostra comunicació.

La metodologia emprada en la confecció d'aquesta comunicació ha estat la recollida oral directa, confrontada amb el catastre municipal i un plànol del nucli

urbà, amb els noms oficials de les vies públiques més importants, que aixecà l'empresa ENHER en la dècada dels anys seixanta. Pel que fa a la part expositiva es redueix a llistar alfabèticament els topònims que hem recollit, acompanyats de la pronúncia local, català nord-occidental amb escasses característiques pròpies¹, quan ho hem cregut oportú fer-ho, i de l'últim nom oficial, sempre en castellà. Alhora indiquem de quin tipus de via pública es tracta i, en algunes ocasions, acompanyem el topònim d'algun escadusser comentari. Sembla que tots els topònims són de fàcil interpretació, només en el cas d'alguns topònims que tenen com a referents directes un malnom (Cuquet) s'haurien d'explicar, però de fet ho acabem de fer.

Al final del recull reproduïm un plànol amb la distribució dels carrers i places nominats d'acord amb el nom que li donaven els mequinensans als anys seixanta.

Per últim volem indicar que sovint els carrers, en especial els menys centrals (Mequinensa estava dividida entre el nucli medieval —al voltant de la placeta Missa i la de Ca la Vila fins arribar al Portal de Dalt o de Fraga— i l'"eixample"—a partir de la Plaça d'Armes, seguint l'esquerra de l'Ebre—) eren sovint més coneguts per referències familiars o/i vilatanes: "carrer de la tia Cotxineta, de l'oncle Antoniet lo del kiosco, de ca Xorrús, del cine de dalt, del cine de baix, etc.". Si alguna vegada els habitants de Mequinensa havien d'esmentar per escrit o de manera oficial aquests carrers empraven el nom castellà, per això trobem carrers que només són coneguts en castellà (Muralla Vieja). Això últim no ha d'estranyar, en aquesta ciutat que ens acull, posem per cas, hi ha també vies urbanes ben centrals que sempre, o gairebé sempre, s'han conegut popularment sota formes castellanes: carrer Pelaio, carrer Fernando, plaça Palacio, etc. Vies urbanes que només a partir de l'adveniment de la democràcia s'han traduït (!) al català.

Topònims urbans de l'antiga vila de Mequinensa

ABADIA, L'

Casa del rector de la parròquia.

ABEURADO(R)², Baixada de l'

Calle de l'Abrevadero.

Abans de la construcció del Muro servia per fer abreurar els bagatges.

AMARGURA, Carrer l'

Calle de l'Amargura.

ARMES³, Plaça d'

Plaza del Sol.

- 1 MORET, Hèctor, "Aproximació al parlar de Mequinensa", *Alazet. Revista de Filologia* (Institut de Estudios Altoaragoneses, Huesca) 1990, pàgs. 83-112.
- 2 Col.loquem entre () les lletres que en el parlar de Mequinensa són mudes.
- 3 Aquest topònim es troba, amb certa freqüència, en l'obra de Jesús Moncada, conegut escriptor mequinensà. Jesús Moncada recull en la seua obra, bona part centrada en Mequinensa, nombrosos topònims urbans de la seua vila natal (Carrer la Barca, del Castell,

Era la plaça més espaiosa de l'antiga vila. Hi ha memòria que era la plaça d'armes de la guarnició militar que fins a les últimes dècades del segle passat ocupava el castell de Mequinensa.

ARROPIT, Perxis⁴ de l'

Tenien el sostre molt baix, però que sense calgués arrupir-se/ajupir-se per passar-hi per davall.

BALLADO(R) DE LA PLAÇA, Lo

Ampli banc de pedra situat a la placeta de Ca la Vila freqüentat pels jubilats.

BARCA, Carrer de la,

Calle de Justribó. Justribó era el llinatge d'una família d'importants propietaris de Mequinensa.

BARCA, Costereta la, Baixador de la

Abans de la construcció del pont d'Ebre era el punt vilatà d'amarratge del transbordador que travessava el riu Ebre.

BARRINOL, Carrer

En el parlar de Mequinensa, *barrinol* té el significat de solar urbà sense edificar.

BARRANC, Carrer del

Calle del Barranco.

BRUIXES, Carreró de les

Calle de Detrás de la Iglesia.

CA LA VILA, Plaça/Placeta de

Plaza Constitucional durant la II República.

Plaza de l'Ayuntamiento durant la dictadura franquista.

També era coneguda com plaça de l'Ajuntament.

CALVARI, Carrer del

Calle del Calvario.

CASINO, Carrer/SAN(T) FRANCISCO, Carrer

Calle Sant Francisco.

Hi havia el Casino de Mequinensa.

de les Creus, Major, de la Muralla, Nou, de les Pedres; Carreró de les Bruixes, del Sol; Costera de la Barca, del Forn; Placeta de Santa Àgata (=Àgueda), Perxis de l'Arrupit, etc.) tot combinat-los amb topònims que si bé podrien ésser topònims mequinensans —tenen, en general, com a referència mots ben vius a Mequinensa: Baixada de l'Alcavota, de la Ferradura, del Mussol; Costera dels Carreters, dels Molls; Carrer de Cavallers, de la Lluna, del Pedret, de la Rectoria, del Riu, del Timó; Carreró de les Ànimes, del Cistell, dels Codissos, de la Cresta, de l'Ham, de la Perdiu, del Molí, dels Pescadors, de la Sama, de la Saboga, de la Tina; Plaça Braga, de la Carpa, dels Innocents, de les Muralles, de la Palla, dels Peixos, del Rem, dels Sants, de la Senalla; Moll de les Viudes, Molló del Pedret; Drassanes del'Arenal, etc.—, són fruit de la voluntat literària d'aquest important escriptor mequinensà, el qual escriu obres literàries i no reculls onomàstics. I prou bé que ho fa.

4 *Perxi* és la forma mequinensana de 'porxo'. Sempre la trobem en plural: *perxis*.

CASTELL, Carrer del
Calle del Castillo.

En aquest punt s'iniciava l'antic camí que comunicava el castell de Mequinensa amb la vila.

CONEJOS [konéxos], Carrer

No hem sabut ubicar exactament aquest carrer en el plànol de Mequinensa, malgrat que el nom és viu en la memòria d'alguns dels nostres informants.

CREUS, Carrer de les

Calle de las Cruces.

Aquest carrer s'iniciava a l'ereta de les Santes Creus.

CRESTA VIEJA [siexa], Carrer de la

No hem sabut ubicar exactament aquest carrer sobre el plànol de Mequinensa, malgrat que el nom és viu en la memòria d'alguns dels nostres informants. Possiblement sia el mateix carrer conegut com **MURALLA VIEJA**.

CUQUET, Carrer

Calle Oros.

Hi havia la popular botiga de ca Cuquet on es podia comprar de tot, des de una llonganissa a una granera. Cuquet és un malnom mequinensà.

ESTUDIS, Carrer dels

Avenida de Marta Quintana.

L'edifici dels col·legis de l'antiga Mequinensa és l'únic que resta dempeus de l'antiga vila, transformat en una residència esportiva. Aquest edifici és construït durant la dictadura del general Primo de Rivera per influències de Maria Quintana, mequinensana resident aquells anys a Madrid.

FAIÓ, Carrer

Calle Fayón.

Possiblement el nom li ve perquè era on atracàvem moltes de les naus procedents de la vila veïna, Ebre avall, de Faió.

FORN, Costereta el

Plaza del Horno.

Hi havia el forn públic més gran de Mequinensa.

FORN, Carreró del

Callejón del Sol.

Aquest via també era coneguda com carreró del Sol.

FORN PETIT, Carrer del

Calle del Horno Nuevo.

FORTÍ/FORTIN, Lo

Antiga edificació militar a les afores de la vila, al peu del Portal de Dalt. Encara resta dempeus, just sobre de la nova carretera que flanqueja el riu Segre.

FRAGA DE BAIX, Carrer

Calle Fraga de Abajo.

FRAGA DE DALT [dal], Carrer

Calle Fraga de Arriba.

Aquest carrer, amb l'anterior, era el punt d'entrada a Mequinensa dels viatgers procedents de Fraga.

FREIXES, Los perxis de ca

Freixes és un llinatge mequinensà.

IGLÉSIA, Carrer de la

Calle de la Iglesia.

MA(G)DALENA, Carrer

Calle de Santa Magdalena.

MAJOR, Carrer

Calle Mayor.

MIG, Carrer del

Calle del Medio.

MISSA, La placeta

Plaza de la Iglesia.

MORERA, Carrer la

Calle de la Morera.

MURALLA VIEJA [siexa], Carrer

En algun cas hem recollit el nom **MORELLA VELLA** en referència a aquest carrer. Possiblement sia el mateix carrer que hem recollit com **CRESTA VIEJA**.

Per aquest punt devia de passar l'antiga muralla que tancava per l'oest la vila en l'edat mitjana. De fet aquest carrer es trobava en l'eix que dividia els carrers estrets del vell nucli dels de l'"eixample".

MURO, Lo

Avenida del general Vives.

Aquesta via era un mur de contenció, passeig i carretera alhora, que separava el nucli urbà de Mequinensa de les aigües de l'Ebre. Era el lloc més freqüentat pels mequinensans i mequinesanes, junt amb la plaça les Armes, per passejar i relacionar-se.

NOU, Carrer

Calle Nueva.

NOVILLA, Carrer de la

Calle de la Novilla.

OLIVER, Carrer

Calle Oliver.

Hem recollit dues formes per aquest carrer. L'una, **OLIVER** (pronunciada la -r), tindria com a referència el llinatge Oliver, ben corrent a Mequinensa; l'altra, **AULIVE(R)**, tindria com a referència l'*Olea europaea*.

PALMA, Carrer de la, Carreró de la

Calle de la Palma.

PARRA, Carrer de la

Calle de la Parra.

PEDRES, Carrer de les

Calle de las Piedras.

Aquest carrer estava totalment empedrat de codissos.

PENES, Carrer de les

Calle de las Peñas.

PORTAL (DE DALT), Lo

Quan hi havia guarnició militar al castell, la vila de Mequinensa estava emmurallada i en aquest indret hi havia el portal de Fraga/de Dalt/de Segre. No hi ha memòria d'un possible Portal de Baix o de l'Ebre en el camí de Saragossa-Casp.

PRESÓ, Carrer de la

Era un tros del carrer Faió. Hi havia l'antiga presó municipal.

PURÍSSIMA, Carrer la

Calle de la Purísima.

RACÓ, Carrer del

Calle del Rincón.

ROSARI, Plaça del, Carrer del

Plaza del Rosario.

SANT ANTONI, Carrer

Calle de San Antonio Abad.

SAN(T) BLAS, Carrer

Calle de San Blas.

SAN(T) GAETANO, Carrer

Calle de San Cayetano.

SAN(T) JOSEP, Carrer

Calle de San José.

SAN(T) MANUEL, Carrer

Calle de San Manuel.

SAN(T) PAU, Carrer

Calle de San Pablo.

SAN(T) ROC, Placeta

Calle de San Roque.

SAN(T) SIMÓ, Carrer

Calle de San Simón.

SANTA (A)GATÒQUIA, Carrer

Calle de Santa Agatoclia.

SANTA ÀGUEDA, Placeta

Plaza de la Madrilla.

Hi havia un petit oratori dedicat a santa Àgueda (=Àgata).

SANTES CREUS, La ereta de

En aquesta ereta començaven les processons rogatives i d'aquí li ve el nom de les Santes Creus.

SARAGOSSA, Carrer

Calle de Sánchiz García.

Aquest és el carrer d'entrada a Mequinensa per als viatgers procedents de Saragossa-Casp.

SEPULCRO, Carrer

Calle del Sepulcro.

VIUDO, Carrer del

Calle del Viudo.

